

TARUPETTAI

KARULA RAHVUSPARGI INFOLEHT NR 55

SÜGIS 2013

Foto: Tiia Trola

Lõuna-Eesti taluelu ja toidulaud on vastanud aastaegadele, nende järgi on muutunud söögikorrad ja toidud. Neli aastaaega väljendusid erinevalt ka rahvakalendri tähtpäevade tähistamisel. Suvel-sügisel olid toidud kergemad, talvel-kevadepäevadel rammusamad.

Maarahva toit on olnud traditsiooniliselt lihtne, toitev ja väheste vürtsidega. Meie esivanemad valmistasid toite põllu-, koduaia- ja metsasaadustest. Toidulauda rikastasid mõisaköögist pärit võõramaised vürtsid ja toiduained ning mõisnike poolt sissetoodud toidukultuur. Mida rikkamaks talupojad said, seda külluslikumaks muutus toidulaud.

(artikkel jätkub lk. 10)

- Karula rahvuspargi saamiseloost Kama Kaido pilgu läbi
- Rahvuspargi uuest logost
- Intervjuu RMK loodushoiuosakonna juhataja Marge Rammoga
- Uued hooned rahvuspargis
- Leiti merikotka pesa

HUVITAVAT

Katskümmed aastat Karula rahvusparki

Karula rahvuspark es sünnü tühä kotusse pääle, inne tuud oll maastigukaitseala. Ma naksi edimäidsi kõrdis Karulan käümä 70-ndide aastide keskpaigan, sis ku seo maastigukaitseala oll parasjagu tegemise pääl. Tegijä olli päämidselt Elleri Kalle ja Sarve Mikk, ministeeriumi puult avit üten kadunu Veljo Ranniku. Sääne asi om meelen, et ku Pautsjärve ümbre naati reservaati tegemä, sis mõtsatüüstus lei viil inne kipest ütele langile sae sisse ja ragosi mitu hääd hektaari vanna mõtsa maha. Seo kotus om Laane-Apja tii veeren, põra kasus sääl joba nuur mõts pääl.

Maastigukaitseala oll kaitseala päämidselt nime perrä, määnestki tötet kaitserahhiimi tan es ole. Tegelikku kaitsemist oll niipallo, kupallo mõtsakõrraldusega ette nätti. Antsla mõtskunnan oll mõtsakõrraldus 1982. aastal. Tuudaigu ma olli joba mõtsnigummetin ja näide mõtsakõrraldajidega egä päiv nõnnapite koon ja seosama mõtsakõrraldusega saiva edimäiste mõtsagruppi (tuu tähendas, et lageraie alt vällä) vana mõtsa ümbre Peräjärve ja Lauksilla. Ja pistü saivsa neo mõtsa täämbädse pääväni. Niipallo oll viil, et mõtskundele nätti ette luuduskaitseraha. Mõtskund es mõista seo rahaga midägi tarka pääle naada ja nii ma sis telse luuduskaitseraha iist „Jossi“ (vinneaigne lintraktor) ja lasi Pikässaare vahtkunnan ruusahaudu tasatses liitsu.

Ku ma no väega ei essü, sis edimädsen ütäl rahvuspargi sõna vällä Kulli Kalevi. Sis olli joba vahtse ao, ma esi olli ministriametin ja seo jutt oll Künimõtsa talu muru pääl. Lepsemi kokko, et taotluse tegevä kats organisatsiooni, Eestimaa Looduse Fond ja Eesti Loodusuurijate Selts ja niimuudu seo asi käümä läts. Valitsuse papre valmist ette keskkunnaministeerium, keskkunnaministri oll tuudaigu Andres Tarand. A sis inne papride valitsuste minekit tull mu manu justiitsministri kabinetti Veljo Ranniku ja võtse mu käest ka allkirä näile asutamispaprile pääle. Ju nä arvsi, et ku rohkemb, sis uhkemb. Nii et

seo om sis üts sääne esimuudu lugu, et üts materjaal anti valitsuste üle mitme ministri allkiräga, hariligult om iks ütest ministrist küländ saanu.

Lugeja või nüüd küssü, et mille just tuul aol ja mille just Karulan, a mitte kongi muial. Tuul aol mõteldi Eestimaa Looduse Fondin joba tõsitsele tuu pääle, et määne piät olema tulevigun Eesti kaitseallu võrgustik. Et kas päält Lahemaa piät rahvusparke viil olema ja kupallo piät olema. Joba olli tettü ettepaneki Soomaa ja Alam-Pedja kaitseallu moodustamises. Tuust tullgi, et Karula rahvuspargi tegemine panti kokko

Täta lump.

Foto: T.Trapido

Soomaa ja Vilsandiga ja Eesti sai umale kõrraga kolm vahtset rahvusparki. Samal aol valmistedi joba ministeeriumin ette vahtset luuduskaitseäädüst (Kaitstavate loodusobjektide seadus) ja sääl taheti kõik rahvuspargi nimmepeiten üles luke. Nii et teema oll egät muudu pääväkörran.

Ku mi kaemi Eesti viit rahvusparki, sis kolm omma mere veeren ja õne kats tükki sisemaal – Soomaa ja Karula. Om selge, et Karula piät näütämä Lõuna-Eestit timä mäkiga. Ja tuun mõtten võinu jutus tulla õne kolm kotust – Karula, Otepää vai Haanja. Näist kolmest om Karula ainukene, kon om olemas nii luudus-ku kultuurmaastik. Ja seo piässi olema õige rahvuspargi tunnus, taad ka rahvusvaihelidsen tähendüsen. Otepääl ja Haanin säänest luudusmaastikku ei ole. Ku mi üldse tahami, et kõigist Eesti rahvuspargest üts olnu ka Lõuna-Eestin, sis om Karula tuu jaos ainukene võimalik kotus.

Edesi läts asi Eestimaa Looduse Fondi ja Eerik Leibaku kätte, kiä kirot kokko edimädse kaitseeeskirä ja tei är edimädse rahvuspargi tsoniirmise – et kon omma reservaadi ja kon piiranguja tsihtkaitsevüündi. Sis panti joba Pille Tomson direktriammetile ja edesi oll kõik seo suur ja rasse tüü timä vitä ja vastuta. Ja niimuudu päält kümne aastaga, niikavva ku naati luuduskaitseen reforme tegema. Sisulidselt lahuti vana süsteem är ja määnestki vahtset ja mõistlikku ole ei seoniaoni asemele tettü. Seo, kuimuudu rahvuspargi tüü ja tegemise omma põra jaet keskkunnaammedi ja RMK vaihel, ei kannata määnestki kriitikak.

Karula maastik.

Foto: M. Meriste

Lõpetuses võinu küssü, et miä olnu tan mi nukana tõiste sis, ku rahvuspark jäänü tegemäl-dä. Tõiste olnu peris mitu asja. Kõgepäält olnu perädü suur hulk vanna mõtsa maaha võetu ja lakes raotu, nii erämaie ku riigimaie pääl. Põra om joba väega selge vahe seen, ku üle piiri rahvuspargist vällä läät – kõrraga nakase rajandigu pääle. Mulle tege iks nalla, ku mõne turismiettevõtja hädäldäse, et rahvuspark ei lase näil umma ettevõtlust arenda. Tegelikult es olnu näil ilma rahvuspargilda tan pallo midägi tetä, nä esi kõik aig möövä rahvusparki ja timä alale hoiet ja putmalda luudust. Rajandikke ja kande turistikene kaema ei tule.

A kõge tähtsämb asi om mu meelest tuu, et teno rahvuspargile om taha mi nukka elämä tulnu hulk nuuri ja ettevõtijt inemiisi. Ja seo ei ole mi aol sukugi hindästmõista asi, ku egäl

puul maapiirkunna inemiisist tühäs juuskva. Kõgepäält saiva mõne noore bioloogi-geograafi rahvuspargin tüüd ja säädsevä taha uma elämise sisse. Ja sis tuli joba näide sõbra ja tutva. Ja tull ka näid, kiä olli siist peri ja kinkal oll suguvõsa maid tagasi saia. Tulli säändse inemise, kinkale miildü seo nuka hoiet ja putmalda luudus, kiä mõistseva taad hinnada. Ja teno näile tulejile omma umakõrda tõistmuudu jäll mitme asa. Kolhoosikõrra lõppemisel võssu kasunu nurme omma võsast vällä raotu ja vahtsen pruukmisen, põra nakas mi kandin maie pääle joba konkurents olema. Elole om herätet mitmit vannu talukotussit, miä muidu saiseva tühält ja lagosi. Mõni joba ütles, et Karulan om ehitämise „buum“. Ja tõiste om lõpes ka säändene asi, et Lüllemäe kuul om kasuja kuul, kon kõge tule latsi ja nuuri oppajit manu. Ja seo om joba üts väega esimuudu asi, ku võrrelda tõisi maakuulega.

Kama Kaido

T A S U B T E A D A

Ehitamistest Karula kandis

Kui talvel sai kirjutatud ehitamiste plaanidest Karula kandis, siis nüüd on nii mõnedki plaanid teoks saanud. Kolski külla on kerkinud kaks elumaja, neist Võidu maaüksuse elamu on valmis ja Taropedajal on püsti majakarp. Samuti on Alakonnul majakarp püsti. Täta maaüksu-

sele rajatav elumaja on ehitamise järgus ning samuti käivad tööd Hallimäe lauda rajamiseks. Siin-seal on veel nii mõnedki ehitised teoksil aga sellest juba lähemalt järgnevatel lehtedes.

Henno Peegel
Keskkonnaameti looduskasutuse spetsialist

Rahvusparkide sümboolikast

Eesti 5 rahvusparki on erinevatel aegadel loodud ning tulenevalt sellest on nende logod väga erinevad, ei oma ühtset stiili. Samuti on logosid väga erinevalt kasutatud, selleks puuduvad täpsed juhised ning värvide kasutamine on olnud ebajärjekindel.

Seetõttu on Keskkonnaamet algatanud Eesti rahvusparkide sümboolika uuendamise, mille eesmärk on „märgistada“ rahvusparkid selliselt, et märgid annaks nii Eesti inimestele kui ka väljastpoolt tulijale konkreetse ja ühese info, et tegemist on rahvusparkiga. Uuendamisel on kavandatud säilitada võimalikult palju rahvusparkide seniste logode sisu, kuid anda neile ühtne stiil.

Plaanis on koostada juhised ehk stiiliraamat, et anda praktilised juhised logode korrektseks kasutamiseks. Eesmärk on, et tulevikus kasutaks rahvusparki sümboolikat kõik rahvusparki väärtuste hoidmisega seotud ametkonnad, samuti kohalikud kogukonnad ning rahvusparki märki kasutatakse kohalike toodete müügil/reklaamimisel.

Logode uued versioonid on ette valmistanud Asko Künnap Rakett OÜ-st. Keskkonnaamet on

moodustanud disainerile partneriks logode töörühma, mille liikmed on Tiit Sillaots (Keskkonnaministeerium), Kaja Lotman, Leelo Kukk, Murel Merivee, Annika Remmel (Keskkonnaamet), Ilona Gurjanova, Kalle Toompere (Disainerite Liit) ja Epp Margna (MTÜ Hinokad, kunstnik).

Septembrikuu jooksul koondati väljapakutud kavandite osas sisend rahvusparkide koostöökogudelt ja kogukondadelt. Praeguseks on laekunud ettepanekud esitatud kavandi autorile ning edaspidiste täienduste osas suhtleb disainer töörühmaga. Logod peaksid valmis olema 1. veebruariks, katsume täiendatud variante tutvustada vahepeal ka kohalikele kogukondadele.

Loodame, et uuendatud, kuid siiski senine identiteet aitab rahvusparkide vahel luua parema ühtsustunde nagu perekonnas – igaühes on midagi erilist, kuid milleski ollakse ka sarnased.

Leelo Kukk
Keskkonnaameti peadirektori asetäitja
eluslooduse alal

Unelmate töö – kaunis kui mudakonn

Jah, ma mõtlen seda tõsiselt. Eesti rahvusparkide logode kujundamine ja visuaalse kommunikatsiooni ühtlustamine on tõesti unelmate töö. Ka juustupakend, õllesildid või suvetuuri plakatid võivad olla põnevad ning esitada disainerile paraja väljakutse. Aga rahvusparkid, kauneimad tükid kodumaast, on klass omaette.

Olen rõõmus, et tohin selle vajaliku ja vastutusrikka töö ette võtta. Loodan, et suudan kokku joonistada midagi, mis on ajahambale vastupidav ja mida ei pea viie aasta möödudes ümber kujundama. Moevärvid muutuvad igal kevadel, turundusest piitsutatuna munevad nutitelefonitootjad uue kurna iga paari kuu takka, aga angervaks jääb ikka angervaksaks ja mustikas mustikaks, metssead trambivad rabaservas ikka samu radu.

Eesti rahvusparkide kasutuselolevad logod on loodud eri aegadel ja eri autorite poolt,

erinevatel füüsilistel tingimustel. Sellest ka nende erinev stilistika ja kunstiline tase. Eesmärk on säilitada olemasolevast nii palju kui mõistlik, muuta vaid seda, mis hästi toimida ei taha. Karulasse jäägu endiselt künklik maastik ja järvesilmad, Matsallu veelinnud, Punamütsikese muinasjuttu tüdruk, hunt ja vanaema.

PS! Mudakonnad ongi kaunid. Liati oskavad nad hästi laulda. Sellegipoolest ei pääse seekord ei nemad ega karud Karula rahvusparki logole laiama.

Karula rahvusparki seni kasutusel olnud logo.

Asko Künnap
disainer, loovjuht, luuletaja

Väikeveekogude taastamine loob mudakonnale paremaid sigimisvõimalusi

Karula rahvusparkis on 2010. aastast alates taastatud ja rajatud 31 väikeveekogu. Seda tegevust on läbi viidud Euroopa Liidust kaasrahastatava projekti DRAGONLIFE toel. Kuna väikeveekogude rajamise põhieesmärgiks on mudakonna sigimistingimuste parandamine, siis seiratakse neid veekogusid iga-aastaselt, et teada saada milliseid veekogusid ja kui kiiresti mudakonnad asustavad. 2012. ja 2013. aasta suvedel toimunud seire näitas, et väikeveekogude taastamine on olnud edukas – mudakonnade sigimine tuvastati kümnes (32%) veekogus (joonis).

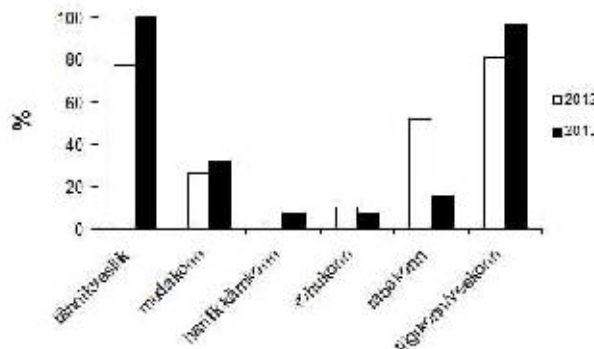
Lisaks loendati häälitsevaid isasloomi veel neljas taastatud veekogus. Seire käigus sai kinnitust ka meie varasem tõekspidamine, et mudakonnad asustavad esmajärjekorras veekogusid, mis jäävad olemasolevate sigimisveekogude lähedusse, on pindalalt suuremad,

Harilik mudakonn.

Foto: Roland Tischler

madalaveelised (soojema veega) ning kus leidub veealust taimestikku. Seega on meie lähenemine – rajada veekogusid kogumikena – osutunud õigeks.

Joonis: Karula rahvusparkis taastatud/rajatud 31 väikeveekogu asustamine kahepaiksete poolt 2012 ja 2013.aastal.

Lisaks mudakonnale kasutavad taastatud väikeveekogusid sigimiseks ka teised kahepaiksed (joonis). Kuna seire käigus keskendutakse aga peamiselt mudakonnale, kelle kullused arenevad veekogudes teiste kahepaiksetega võrreldes tunduvalt kauem, siis on varasemate kudejate (rohukonna, raba-konna ja harilik kärnkonna) kullused sageli selleks ajaks moonde läbinud ja veest väljas.

Väikeveekogude puhastamine ja uute rajamine jätkus ka 2013. aasta sügisel Kaikal, Madsal, Kolskis ja Koobassaares.

Maris Markus ja Riinu Rannap

Kotkaste ja must-toonekurgede käekäigust Karula rahvusparkis

Must-toonekurgedel ja kotkastel läheb Karulas üldiselt jätkuvalt hästi. Kõige rõõmustavam on, et kahes teadaolevas must-toonekure pesas oli taaskord edukas pesitsus – lennuvõimestus kokku 6 poega. See on kogu Eestit silmas pidades väga hea tulemus, kui arvestada, et Eestis oli sel suvel teada ühtekokku seitse edukat pesitsust.

Karula rahvuspark on juba pikemat aega tuntud kui kalakotkaste meelispaik. 2013. aastal lennuvõimestus kolmes pesas kokku üheksa poega. Ka see on arvestatav tulemus Eesti mastaabis, moodustades ühe kümnendiku meie maal üles kasvanud poegadest, ja seda

üldjoontes edukal kalakotka-aastal.

Rõõm on ka teavitada, et sel aastal leiti esimene merikotka pesa Karula rahvusparkis. Kahjuks saime pesast teada suhteliselt hilja, mistõttu pole pesitustulemus teada. Arvame, et tegu on veel noorte lindudega, kellele soovime rikkalikku järelkasvu.

Ainuke kotkaliik, kelle kohta meil andmeid napib, on väike-konnakotkas. Jätkuvalt on teada kahe paari olemasolu piirkonnas, kuid nende uued kodud on siiani avastamata.

Tarmo Evestus

Keskonnaameti looduskaitse bioloog

RMK Karula külastuskorraldusest

19. augustil avati Karula rahvuspargis RMK uus pikk (627 km) matkatee Aegviidu –Ähijärve. RMK loodushoiuosakonna juhataja Marge Rammot käis sel päeval küsitlemas Kaili Preismann. Salvestuse kirjutas üles Tiia Trolla.

Millised on RMK pikaajalised plaanid Karula rahvuspargi keskusega?

M.Rammo: Pikaajalisse plaani kuulub keskuse lahtihoidmine, erinevate tegevuste korraldamine ja keskuse arendamine ja seda kindlasti ka seoses uue pika RMK matkatee alguse ja lõpp-punktiga, mis loodetavasti suurendab veelgi keskuse külastatavust.

Karula rahvuspargi keskus erineb teistest rahvusparkide keskustest selle poolest, et siin ei ole RMK ega ka Keskkonnaameti looduskeskust. Kas selles osas on plaane?

M.Rammo: Siin toimib hetkel RMK teabepunkt, selleks et külastajaid suunata, nõu anda, aidata. See ei kao kindlasti mitte kuskile. Kuna RMK on kaitsealadel külastuse korraldaja, siis on meie eesmärgiks külastajate võimalikult hea informeerimine. Keskus on täitnud senini ka laiemat eesmärki. Siin on kohalikele ja avalikkusele pakutud erinevaid teemapäevi ja võimalusi osaleda põnevates tegemistes. Ega need kuskile ei kao. Palju sõltub sellest, millised saavad olema keskuse kui kinnisvaraobjekti arengud.

Mis plaanid on majutushoonega?

M.Rammo: Meie näeksime ideaalis, et tekiks huviline, kes tahaks seda rendile võtta. Meie huvides on, et majutus siin toimiks, sest see on rahvuspargi külastajale vajalik ja kuna muid suuri võimalusi majutuseks Karula ümbruskonnas keegi ei paku, siis on oluline, et selline võimalus keskuses säilitada.

Kas eelnevalt ei tuleks hoone paremasse seisusse saada?

M.Rammo: Üks asi on paremasse seisusse viimine, teiseks pole hoone praegu üldse majutusasutusena tunnustatud. Majutusteenust praeguses hoones pakkuda ei tohi. RMK loodushoiuosakond on omalt poolt öelnud, et majutusvõimaluse pakkumine külastuskeskuses on vajalik. See seisukoht on edastatud ka meie kinnisvaraosakonnale.

Küsimust majutushoone kohta kommenteerib RMK kinnisvaraosakonna Lõuna piirkonna haldusjuht Lily Kask:

Kinnisvaraosakond arvab, et hoone rendile andmisel tekivad väga suured probleemid majutushoone sihipärase kasutamisega.

Rentnik tahab saada alati maksimaalset tulu ja seetõttu võidakse hakata siin, nagu kunagi varem, pidusid korraldama, mis ei sobi rahvuspargi südamesse.

Me rendime maja välja neile, kes soovivad tutvuda rahvuspargi loodusega ja soovivad ööd veeta. Nii nagu toimivad hostelid.

Hoone tehakse tulevikus vastavaks täiskasutusele. Täismahus on 48 rendikohta. Edaspidi on plaanis välja vahetada majutushoone katus ja rajada avariitrep.

Ühelt poolt rajatakse uusi matkaradu ja samas planeeritakse sulgeda vanemaid lõkke- ja puhkekohti Karula rahvuspargi alal. Mis on selle põhjus?

M.Rammo: RMK tegeleb kaitse- ja puhkealadel oleva taristu majandamisega alates 2009. aastast, mil meile see kohustus anti. Sellest alates on loodushoiu osakond jälginud objektide igapäevase hooldamise käigus erinevate külastusobjektide kasutust. RMK külastuskorraldusliku taristu optimeerimise objektide nimekiri on meie kodulehel (<http://www.rmke.ee/organisatsioon/avalik-teave>). Veel ei ole tehtud otsust need objektid sulgeda, on analüüsi põhjal kirja pandud ettepanek. Selliste ettepanekute tegemine on seotud meie igapäevase tööga.

Keskkonnaameti seisukoht (dokumendist, mille Keskkonnaamet esitas vastuseks RMK külastuskorraldusliku taristu optimeerimise ettepanekule): rahvuspargi alal on RMK külastuskorraldusliku taristu optimeerimise objektide nimekirjas Mikilä, Peräjärve, Ubajärve ja Plaagi lõkkekohad. Karula kaitsekorralduskavas on kõiki siin tabelis välja toodud objekte käsitletud ning kirjeldatud on tegevusi nende hooldamiseks ja arendamiseks. Samuti on kõik likvideeritavad kohad kantud uue voldiku (2012) kaardile. Rahvuspargis peavad kindlasti olema kohad, kus matkajad saaksid ööbida ja selleks ette nähtud kohas lõket teha. Ei ole nõus antud objekti likvideerimisega.

Kolme esimese kohta on Keskkonnaameti seisukoht, et likvideerimise põhjused vajavad täiendavat arutelu. Plaagi lõkkekoha likvideerimise suhtes on Keskkonnaameti seisukoht eitav.

Rahvuspargis on moodustatud koostöökogu, kuhu kuuluvad ka RMK esindajad. Mis põhjusel ei antud matkatee rajamisest kohalikele elanikele juba kevadel infot? Ettepanek selleks tehti kevadel toimunud koostöökogu koosolekul.

M.Rammo: RMK toetab igati koostööd kohalikega, on siis tegemist rahvuspargiga, mõne muu kaitsealaga või suisa puhkealaga. Matkateed ei tutvustatud varem seetõttu, et raja trassi tähistamise ja kavandamisega on olnud väga palju probleeme. Meie üks peamine eesmärk raja kavandamisel oli, et see kulgeks võimalikult palju riigimaadel. See osutus väga keeruliseks. Paratamatult läbib matkatee ka eramaid, mis tähendas palju läbirääkimisi ja kokkuleppeid. Kevadel oleks olnud matkateest rääkimine väga ennatlik. Siin võib olla tegemist ka vastastikuse arusaamatusega, kus meie poolt arvati, et oodatakse põhjalikku tutvustust, mitte üldsõnalist teavitust. Arvan, et see on koht, millest on kõigil edaspidi õppida, kuidas koostööd hästi teha. Kindlasti on kõigil nii Tallinnas kui ka siin olemas koostöö tegemise

soov.

Mis saab Rebasemõisa tornist?

M.Rammo: Tornile tehakse ekspertiis, mille tulemusel saadakse spetsialistide arvamus, kuidas torni ohutuks muuta. Kas see tähendab uue torni tegemist või on võimalusi vana torni rekonstrueerimiseks on enne ekspertiisi valmimist raske öelda.

Karula külastuskorraldusest kõneleb RMK loodushoiuosakonna Lõuna-Eesti piirkonna juhataja Tarmo Denks:

Milliseid üritusi ning tegevusi on planeeritud järgnevateks aastateks külastuskeskusesse ja rahvusparki?

T.Denks: Üritustest anname ikka oma osa traditsioonilisele käsitööpäevale ning järgmise aasta sügisel on plaanis Karula rahvuspargis läbi viia ka seenepäev.

Rahvuspargis on loodud eelnevalt mitmeid matkaradu. Miks uus ja vana rada ei kattu?

T.Denks: Uue matkatee Lõuna haru eesmärgiks oli liita ja ühendada olemasolevaid objekte ja eksponeerida erinevaid vaatamisväärtusi.

Raja pikkus on praegu 627 km. Kuna rada on isegi väga pikk, pole otstarbekas liita sellele veel 30 km ringikujulist rada. Karulas on pika raja lõpp-punkt, kust saavad alguse enamuse rahvuspargi radadest. Kõigil on võimalus läbida ka need. Ähijärve valiti raja lõpp-punktiks lähtudes olemasolevatest võimalustest ning tähenduslikult rahvuspargi keskuse pärast.

Üle 600km pikkune matkarada algab Aegviidust ja viib Ähijärve äärede Karula rahvuspargi keskusesse.

Foto:K.Preismann

RMK tähistas vööndeid

RMK paigaldas Karula rahvuspargi erinevate vööndite piiridele 37 uut piiritähist. Sellel aastal tehtud tööde käigus paigaldati GPS-i ja valedes alusandmete tõttu mõned tähised valedesse kohtadesse ja viiele tähisele sattus kaitse-eeskirjaga mitte kooskõlas olev tekst. Õnneks andsid kohalikud inimesed meile sellest teada ja praeguseks on kõik eksitavad sildid maha võetud või õigesse kohta paigaldatud. Kui kohalikud elanikud peaks ka

edaspidi märkama, et vööndite tähistus ei ole nende arust õige, siis palume sellest RMKd ka edaspidi teavitada.

RMK planeerib ka järgnevatel aastatel vastavalt vajadusele Karula rahvuspargi vööndite ja välipiiri tähistust uuendada.

Kaupo Kohv
RMK kaitsekorraldusspetsialist

Loodushariduse võimalused Karulas

Viimase mõne aasta jooksul on Ähijärve keskus toimunud mitmeid uuendusi, mis parandavad loodushariduse andmise võimalusi. Endine seminariruum on remonditud ja saanud uue mööbli. Palju on uusi õppevahendeid, mis loovad head tingimused õuesõppeks nii õpilastele kui ka täiskasvanutele.

Uuenenud õppeklass-seminariruumis on olemas vahendid vee-elustiku uurimiseks, kivimite näidised, 60 enamlevinud putukaseltsiga putukakogu, vahendid metsa uurimiseks, luubid, kompassid, binoklid, arvutid, binokulaarid ja mikroskoobid, erinevad määradjad jne. Õppeklassi kasutatakse õppeprogrammide, praktikumide ja laagrite läbiviimiseks. Keskuses töötab keskkonnahariduse spetsialist, kelle abiga on võimalik kõiki vahendeid ka näiteks koolitunni läbiviimiseks kasutada. Siinsetel õpperadadel ning keskusel läbiviimiseks on koostatud mitmeid õppeprogramme, millega saab lähemalt tutvuda rahvuspargi kodulehel või keskkonnahariduse portaalis www.keskkonnaharidus.ee

Novembrist märtsini saab kutsuda keskkonnahariduse spetsialisti kooli programme läbi viima.

"Loomade ja inimeste talvenipid" on mõeldud 1-3 klassi lastele. Programmi käigus tutvutakse talvise loodusega ja mitmete võimalustega, kuidas loomad ja inimesed külma ilmaga hakkama saavad. Õpitakse temperatuuri mõõtma, viiakse läbi soojakao katse ning külastatakse loomade metsa-restorani.

Õppekäigu "Noor dendroloog" läbimisel kinnistatakse õpitud teoreetilisi teadmisi Eesti puudest ja põõsastest praktiliste vaatlustega. Õpitakse, kuidas määraja abil erinevaid liike kindlaks teha ning kuidas valmistada liigikaarti.

Lume ja jää saabudes saab vanemate klasside õpilastega "Jäljeküti" programmi läbi viia räätsamatkana. Programmil suunatakse lapsi märkama ja mõistma imetajate, lindude ja putukate tegevusjälgi, mida talvel võib loodusest leida ning arutatakse, milliseid jälgi

me ise loodusesse jätame.

Rahvuspargi keskus on lisaks programmidel osalemisele võimalik vaadata loodusfilmi Karula rahvuspargist ning tutvuda paikkonna loodust, minevikku ja tänapäeva käsitleva püsiekspositsiooniga. Loodusõppe eesmärgil

Koolilapse riietus 20. sajandi alguses - lähemalt saab lugeda Karula rahvuspargi keskuse aidas.

Joonis: E. Margna

saab külastada rahvuspargis asuvaid õppe- ja matkaradasid ning Mäekonnu vaatlustorni.

Sellel aastal avati Ähijärve keskuse aidas etnograafiline püsinäitus, mis tutvustab Karula kihelkonna rahvakultuuri ning elulaadi 20. sajandi esimesel poolel. Näitus on tehtud nii, et suurt osa eksponaatidest saaks puudutada, kasutada ja töövõtteid proovida. Näiteks saab käsikiviga jahu jahvatada, villa kraasida, kaaluda ennast ja teisi jms. Samuti kasutatakse näituse eksponaatide Karula rahvusparki tutvustava õppeprogrammi läbiviimisel.

Õppeklass ja etnograafiline ekspositsioon valmis Euroopa Regionaalarengu Fondi programmi "Keskkonnahariduse infrastruktuuri arendamine" toel.

Tiia Trolla
Keskkonnaamet
keskkonnahariduse spetsialist

TEGEMISI

Karula rahvuspark 20

Karula, Vilsandi ja Soomaa rahvusparkid tähistavad sellel aastal oma 20. juubelit. Sel puhul toimus 24. mihklikuu päeval Nakatu turismitalus seminar "Rahvusparki ja inimese pidevalt muutuvad rollid Karulas". Kohale olid tulnud Karula rahvusparki käekäigust hoolivad kohalikud ja külalised teistest Eestimaa rahvusparkidest.

Päev algas RMK loodusvahi ja kohaliku elaniku Mati Urbaniku juhtimisel ringsõiduga rahvusparkis. Esimene peatuspunkt oli rahvusparki külastuskeskuses Ähijärvel, kus Keskkonnaameti keskkonnahariduse spetsialist Tiia Trola tutvustas kohaliku ajalugu ning näitas kultuuripärandi püsinäitust ja loodusklassi, mille ekspositsioon annab ülevaate Karulale iseloomulike kuppelmaastike tekkest.

Ähijärvelt Rebasemõisa poole sõites peatusime Värtemäe talus, mis üllatas külalisi magusa vastuvõtuga. Laual ootas karask värskel meega ja seest soojaks tegev ning õhkama panev taruvaigujook. Värtemäe talu maadel, mis olla endisaegne Poola-Rootsi piiriala, peetakse

Ringsõidul käidi ka talunike juures - villa laotamine viltimis-

Foto: R. Kotter

Marju Kõivupuu rääkis pärandkultuurist.

Foto: R. Kotter

mesilasi samamoodi nagu meie esiisad tuhat aastat tagasi.

Lambapidamise ja villatöötlemise põhitööd said selgeks Hallimäe talus, mis on üks kolmest MTÜ Maavillane liikmestalus. Perenaine Olivia Till tutvustas meile tiheda ja pehme villaga meriinolambaid ja õpetas vildi tegemise põhitõtteid. Lambaid ei peeta ainult villa saamiseks, vaid need aitavad säilitada ka rahvusparki pärandmaastikku, hoiavad need avatud ja võsast puhtad.

Lõunaks jõuti Nakatu turismitalu, et jätkata seminariga. Sissejuhatusks andis Leelo Kukk Keskkonnaametist ülevaate rahvusparkide ajaloost maailmas. Ettekanne viis tõdemuseni, et Karula on veel noor ja mida vanemaks ta saab, seda enam tema väärtus kasvab. Kultuuripärandi aasta saadik folklorist Marju Kõivupuu rääkis rahvusparkist kui piirkondliku kultuuripärandi hoidjast ja säilitajast ning tuletas meelde, mida on vaja teha kultuuripärandi hoidmiseks. UNESCO rahvusliku komisjoni esindaja Margit Siim rõhutas oma ettekandes vaimse pärandi hoidmise olulisust. Tiiu Kull rääkis rahvusparki inimestest ja rahvusparki esimene direktor Pille Tomson tutvustas rahvusparki loomise lugu. Pille Saarnits Keskkonnaametist andis ülevaate hetkel rahvusparkist toimuvast.

Päeva lõpus esitles Rakett OÜ disainer Asko Künnap Eesti rahvusparkide vastloodud logode kavandeid.

Juubelipidustuste lõppedes said kõik tükikese maitsvat torti ja lahkudes jagati üksteisele häid soovide.

Krista Kingumets
Lahemaa rahvuspark

HUVITAVAT

Toidutraditsioonid Karula kihelkonnas

(Artikli algus esiküljel)

Meie esivanemate toiduvalmistamise viisi saab jagada kahte perioodi: reheajus valmistamise ja pliitide kasutusele võtmise järgne aeg. Talvel keedeti toitu reheajus, suvel aga kojasa. Kivide peale oli siis võimalik panna erineva suurusega keedunõusid olenevalt sellest, kas toitu keedeti loomadele või endale. 19. sajandi kolmandal veerandil algas Eestimaal talude pärisostmise periood. Algas uute majapidamishoonete ja elumajade ehitamine. Vanad rehielamud ehitati ümber (uued toad, küttekolded, pliidid), see tõi omakorda kaasa muudatused toiduvalmistamises. Esialgu ei tuntud pliidiraudu ja toitu keedeti sissemüüritud pajas. Pannide kasutusele võtmine tõi maarahva toidulauale rikkalikuma valiku. Keetmisele ja küpsetamisele lisandus praadimine (liha, muna, pannkoogid). Korstna ja pliidiga oli lihtne tuld teha. Nüüd kadus vajadus teha süüa 3–4 päevaks. Perenaine oli seotud nüüd koduse majapidamisega ja sai toidukeetmist tihedamalt valvata. Samal perioodil hakati kasvatama uusi köögivilju, rajama puuvilja- ja marjaaeda. Maarahva toidulaud muutus järjest rikkamaks.

Millised olid Karula kihelkonna toidutraditsioonid?* Iseloomulik oli kolm söögikorda päevas. Erandiks oli suvi, mil päevad pikad ja käsil raskemad tööd nagu heinategu ja viljalõik. Siis olid sellised söögikorrad: pruukest (kell 6 – 7), süümaag (kella 10 ajal), lõunaag (kell 14 – 15) ja kui õhtul töölt tuldi, siis ödagusüük.

Pruukostiks võeti leiba, võid, heeringat, hapupiima. Süümaajal söödi jahu- või tangu-suppi, mida suvel keedeti piimaga. Lõunaks tehti kartulit ja sousti või putru, suvel piimasuppi. Õhtuks valmistati kas jahukorti, tangu-, oa-, herne-, või kapsasuppi. Suvel liha ei olnud, siis keedeti neid toite piimaga.

Heinamaad asusid taludest kaugel. Kes siis raatsis tööajal koju tulla? Perenaine valmistas söögi ja viis kaelkookudega toidulänikud heinamaale. Selline korraldus andis töölistele võimaluse peale söömist pisut puhata.

Rehepeksu ja linatöötlemise ajal algas tööpäev kella kahe paiku öösel. Pruukesti võeti väikese

valge ehk ao ajal. Rehepeksu ajal oli tugevamaks toiduks reheahjus küpsetatud lambaliha. Üldjuhul söödi argipäeval tangudega kartuleid, kaunvilja- või kapsarooma, mida keedeti nädala jagu valmis ja siis muudkui soojendati. Liha ja munad olid maksevahendiks, seega toidulauale neid igal päeval ei jätkunud. Liha sai süüa pühade puhul, pulmas ja matustel.

Tähtpäevadel ja pühadel söödi kindlaid väljakujunenud toite. Kui lõpetati sõnnikuvedu või mõni muu põllutöö, siis pakuti Karulas paksu odrajahust kääpapatru ehk lõpeputru. Kääpapatru söömiseks oli väljakujunenud kindel viis: esmalt võeti lusikaga putru ja siis lusikatäis piima kõrvale. Jõulutoitudeks olid verivorst, sült, küpsetatud liha, pirukad. Aastavahetuseks keedeti seajalgu tangude ja kartulitega.

Lõuna-Eestis on toiduvarude hindamise seisukohast olulised tönisepäev (17. jaanuar) ja küünlapäev (2. veebruar). Nende päevade tähendus seisneb selles, et talve selgroog murti pooleks. Loomatoidust pidi siis alles olema pool ja inimese toiduvarudest kaks osa. Rahvasuu ütleb: „Küündlepäevaks survetud jälle suhteri ja keedetud sea küllelihaga“. Ja öeldi: „Täämbätsesest päevast leivakikk pooleks. Et jääs veel kümme nädalat kündi ning katesa karjalaskmisele“ (Karula khk). Küünlapäeval keedeti seakülge koos kruupide, ubade või hernestega. Usuti, kui küljeluud sellel päeval katki murda, siis hakkab talvekülm kaduma.

Lihavõtete traditsioonilised toidud olid keedetud munad, vasikalihast sült, suitsutatud sealihad. Suvistepühade ja jaanipäeval valmistas perenaine sõira. Pühadeks valmistati sõira hapupiimast, mitte kooritud piimast.

Alljärgnevalt on toodud mõned traditsioonilised toidud, mida Karula kihelkonnas on valmistatud eri aegadel: rabandleib ehk aganatega leib, karask, pajapärapiinu, kama, vatsk, keedetud kartulid kanepi-jahuga, pitska ehk timp (kanepijahust võie), kopsukaste, seasabaroom, päädiguroom, maksa- ja tanguvorstid, kiis-juust.

Rabandleiva valmistamiseks valmistati veskil jahu rukkiteradest ja aganatest (kaks vakka teri ja kolm vakka peenikesi aganaid). **Karaski-taigen** kasteti toidukorrast ülejäänud

kartulipudru sisse. Parajalt paksust massist veeretati käte abil pallike, mis vajutati lapikuks, tehti auk sõrmega sisse ja kúpsetati ahjus. **Vatska**, praeguse saia eelkäijat, valmistati piimast ja nisujahust. **Pajapärapiinu** valmistati odrajahust. Piima sisse kasteti odrjahu nii palju, et sai paks taigen, millest käte abil vormiti lapikud tükid ja need kúpsetati rasvaga määratud pajapõhjas.

Kanepijahu kasutati keedetud või kúpsetatud kartulitele lisandiks. Kanepiterad kuivatati pajapõhjas, kõrbema ei tohtinud lasta. Kuivad terad hõõruti uhmris peeneks ja siis sai sinna kasta kartuleid. Peeneks hõõrutud kanepijahu oli õline ja seda sai kasutada kastme asemel.

Kui kanepijahule lisati piima või koort ja sibulat, siis saadi **timp**, mida määriti leivale või söödi hapupiimaga. Timp tänapäeva mõistes oleks võie või määre.

Kopsukastme valmistamiseks keedeti kops, jahutati ja lasti külmas vees seista, et ei hakkaks pudenema. Seejärel kops nõrutati ja aeti läbi hakklihamasina. Pannil kúpsetati sibul läbipaistvaks, lisati jahu, kuumutati. Lisati juurde läbiaetud kops, vesi ja hapukoor, maitsestati soolaga. Söödi keedetud kartuliga.

Kiis-juustu tehti nii, et lõssil lasti pliidil seista kuni hapuksminemiseni, siis nõrutati ja pandi tuppa seisma, lasti „roiskuda“ seni, kuni polnud näha ühtegi valget laiku. Kui lusika sisse lükkasid, siis oli nagu mesi. See pandi koos piimaga patta, lisati köömneid ja soola, segati ühtlase massi tekkeni. See valati kaussi ja pandi külma.

Päädigurooga teame tänapäeval rupskisupina. Selleks lasti vesi keema, lisati odratangud ja päädikud (magu, neerud ja jämesoolikas). Hiljem lisati kartul ja keedeti valmis. Seast ja lambast ei läinud midagi kaduma, kõik söödi ära.

Seasabarooga keedeti enne odrakülvi ja seda anti kõigepealt süüa külvjale, et kasvaks pikad odrapead. Seasaba keedeti koos kartulitega.

Maksavorstide valmistamiseks keedeti maks ja kamarad ning pisut liha pehmeks. Kui hakklihamasinat veel ei tuntud, tükeldati kõik noaga peeneks, segati läbi ja topiti soolde. Neid vorste suitsutati, siis said maitsvamad.

Tanguvorstid valmistati verega. Kõigepealt keedeti tihke tangupuder, see jahutati, lisati juurde veri, segati läbi ja topiti soolikasse. Kui verd oli vähe, lisati vett juurde. Verivorstid keedeti ja siis kúpsetati searasva sees.

Taasiseseisvuse ajal oleme kogenud võõraid maitseid ja uusi toiduvalmistamise tehnoloogiaid.

Räägime seltskondlikel üritustel toidutrendidest ning reisidel kogetud uutest maitsetest. Toome kaasa eksootilisi toiduaineid ja püüame neid kombineerida oma tooraine ja toiduvalmistamise viisidega. Kogeda uut on kasulik ja põnev, kuid ühel hetkel tunned, et hing igatseb millegi vana ja hea ning tuttava järele. Tänapäevase toidutrendina on esikohale tõusmas kohalik, traditsiooniline ja värske toit, mis on ka tervislik ja maitsev.

Ajad ja kombes muutuvad. Mõndagi eelnevast oleme tänasesse päeva kaasa võtnud. Paljud toidud on aga peaaegu unustatud, mitmed toidud on seoses elu- ja toitumistavade muutmise lausa kõrvale heidetud. Oma toidupärandit ei tohi unustada, nii nagu ei tohi unustada kodukandi murret, legende. Viimane aeg on kokku koguda mälestused ja retseptid heast vanaema või vanavanaema valmistatud toidust.

Võrumaa Kutsehariduskeskuse turismi õppetoolis väärtustatakse kultuuripärandit, sealhulgas toidupärandit. **Ootame retsepte, toiduvalmistamise kirjeldusi, toiduga seotud legende jms aadressil:**

silvi.pihlakas@vkhk.ee. Üks võimalus on mälestused paberile panna ja Ähijärve keskusesse Tiia Trolla kätte tuua.

Pakun sügisese toeka lõuna- või õhtusöögi retsepti:

HAPUKAPSAS KRUUPIDE JA UBADEGA

250 g hapukapsast

50 g odrakruupi

200 g leotatud põldube

Suhkrut, vajadusel soola

100g võid või suitsupekki, mis on läbi hakklihamasina aetud

Hauta hapukapsas rasvaine ja leotatud kruupidega poolpehmeks. Vett lisa niipalju, et kapsas ja kruubid vaevalt kaetud on, maitsesta.

Oad keeda eraldi poolpehmeks, lisa poolpehmele hapukapsale ja hauta kaane all pehmeks. Vajadusel lisa kuuma vett, et toit põhja ei kõrbeks. Kontrolli maitset. Toit saab eriti hea ahjus hautades. Sobib lihatoitude juurde lisandiks või eraldi roana.

Silvi Pihlakas

VKHK toitlustuse valdkonna õpetaja

*Artikli koostamisel on kasutatud Eesti Rahva Muuseumi arhiivimaterjale.

Värtemäe allikate lugu

Minu vanaisa Karl Urbanik ostis 1910. aastal Värtemäe talu Vana-Antsla mõisniku käest päriks.

Siinmail toimetama hakates märkas ta õige pea ümbruskonna inimeste huvi talu maadel paikneva kahe allika vastu. Aegajalt tuldi küsima luba võtta vett ühest või teisest allikast. Ka pani ta tähele, et ühe allika peal käivad mehed aga teisel naised.

Minu vanaisale räägiti, et mõlemad allikad pidid olema tervendava toimega. Talule lähemat allikat kutsuti Annelätteks ja selle vesi pidi mõjuma naistele. Teist allikat kutsuti Märdelätteks ja see omakorda pidi aitama mehi.

Kui Kaika Laine veel ravitsemisega tegeles, siis tuli mõnikord inimesi minu juurde ühe või teise allika vett otsima. Laine kasutas seda vett silmahaiguste ja epilepsia raviks. Annelätel käiakse aegajalt praegugi. Mõnikord on allikale jäetud ohvriandegi.

Mati Urbanik

Värtemäe talu peremees

Täname kõiki autoreid ja kaasamõtlejaid!

Tarupettäi koostaja:
Keskkonnaameti keskkonnahariduse spetsialist Tiia Trolla
mobiiil 525 1552
Tiia.Trolla@keskkonnaamet.ee

Hea rahvuspargi elanik ja sõber!

Oled oodatud Karula rahvuspargi 20. sünnipäeva tähistamisele 8. detsembril 2013 kell 15.00 Karula rahvuspargi külastuskeskuses Ähijärvel.

Sünnipäevapeo avasõnad Keskkonnaameti Põlva-Valga-Võru regiooni juhatajalt Ena Poltimäelt. Seejärel vaatame 2013. aastal Matsalu Loodusfilmide festivalil osalenud filmi inimese ja looduse omavahelistest seostest. Peale filmivaatamist on kaetud sünnipäevalaud. Õige sünnipäevameeleolu loomiseks on kohal tuntud ja tunnustatud karmoškamängijad Meel ja Toomas Valk Setomaalt, kes mängivad 19. sajandi teise poole ja 20. sajandi alguse külapidude tantsumuusikat erinevatest Eesti piirkondadest ja teistest riikidest. Meele ja Toomase repertuaaris on ka väga palju mitmete rahvaste tantse, mida Ähijärvel õppida saab.

Ootame osa saamast meeleolukast sünnipäevapeost! Oma tulekust palume teada anda 5304 3504 või karula.teabepunkt@rmk.ee

Keskkonnaamet ja RMK

Tulemas on Karula Hoiu Ühingu üldkoosolek

6.detsembril käsoleval aastal algusega kell 18:00 toimub Ähijärvel rahvuspargi keskus MTÜ Karula Hoiu Ühing üldkoosolek. Kõik huvilised on oodatud!

Olivia Till

Uusaastapidu Kaikamäel

31. detsembril 2013 toimub Kaikamäel külarahvale ja sõpradele aastalõpupidu, kus mängivad pilli ja lasevad laulu Ülemakstud Rentslihärrad - Lauri Öunapuu ja Tarmo Noormaa.

Tiia Trolla

RMK Karula teabepunkt
avatud E–P 10–16
Ähijärve kontor avatud
E–R 9–16
Address: Ähijärve küla, Antsla
vald, 66420 Võrumaa,
telefon 782 8350

Loodusvaht 529 0388
Teabespetsialist 5304 3504
Maahoolduse spetsialist 5340 8012
Looduskasutuse spetsialist 516 1479
Keskkonnahariduse spetsialist 525 1552

KESKKONNAINVESTEERINGUTE
KESKUS

Välja antud Sihtasutus Keskkonna-
investeeringute Keskus toetusel